

A Mosque-based Policy Theory of Cultural-social Participation of Adolescents

Reza Amini Harandi, PhD in Culture and Communication, Imam Sadiq University, Tehran, Iran. Email: R.aminiharandi@gmail.com

Abstract

Adolescents' engagement in diverse social domains is pivotal to societal dynamism and progress and constitutes a fundamental mechanism for individual social identity formation. This qualitative study aimed to identify core components of an optimal policy framework for fostering youth cultural and social participation, focusing on the mosque. Semi-structured interviews were conducted with experts in communication, psychology, education, and Islamic studies engaged in youth and mosque-related fields. Data analysis employed the Maxqda2020 software and the thematic analysis. The analysis revealed three overarching themes and eight subthemes. The universal themes, or core components of the policy framework, were: "Mosque-centrality in the neighbourhood," "Group-centrality within the mosque," and "Youth-centrality within the group."

Keywords

Adolescence, Mosque, Social-Cultural Participation, Policy Theory, Theme Analysis

نظریه سیاستی مشارکت فرهنگی - اجتماعی نوجوانان با محوریت مسجد

رضا امینی هرندی^۱

چکیده

مشارکت فعالانه نوجوانان در حوزه‌های مختلف زندگی اجتماعی، علاوه بر اینکه نقش بسیار مهمی در پویایی و پیشرفت یک جامعه دارد، به لحاظ فردی نیز از سازکارهای اصلی شکل‌گیری هویت اجتماعی آنان محسوب می‌شود. هدف پژوهش حاضر احصاء مؤلفه‌های اصلی نظریه سیاستی مطلوب در زمینه مشارکت فرهنگی اجتماعی نوجوانان با محوریت مسجد بوده است که با روش کیفی انجام شد و برای جمع‌آوری داده‌ها، روش مصاحبه نیمه‌ساخته و برای تحلیل آن‌ها روش تحلیل مضمون آتراید استرلینگ به کار گرفته شد. مصاحبه‌شونده‌ها به صورت هدفمند از بین کارشناسان و متخصصان علوم ارتباطات، روان‌شناسی و علوم تربیتی و معارف اسلامی که با حوزه نوجوانی و مسجد درگیر بودند، انتخاب شدند. در فرایند تحلیل که با استفاده از نرم‌افزار Maxqda2020 انجام گرفت، سه مضمون فراگیر و هشت مضمون سازمان‌دهنده به دست آمد. مضامین فراگیر و به‌بیان‌دیگر مؤلفه‌های اصلی نظریه سیاستی مشارکت فرهنگی اجتماعی نوجوانان با محوریت مسجد شامل «مسجد محوری در محله»، «گروه محوری در مسجد» و «نوجوان محوری در گروه» است.

واژگان کلیدی

نوجوانی، مسجد، مشارکت فرهنگی اجتماعی، نظریه سیاستی، تحلیل مضمون.

مقدمه

هر جامعه‌ای برای حفظ و استمرار خویش، می‌بایست نوجوانان را در اولویت سیاست‌های خویش قرار دهد تا آن‌ها حامل ارزش‌ها، سنت‌ها، هنجارها و وظایف جامعه خویش باشند. دوره نوجوانی دارای ظرفیت‌های ویژه‌ای است که اگر به‌موقع و بهینه از آن استفاده شود، در پرورش نیروهای مستعد بسیار اثرگذار خواهد بود و در صورتی که مراقبت‌های لازم انجام نشود، می‌تواند زمینه بسیاری از انحرافات و آسیب‌های اجتماعی در جامعه باشد. از این رو سیاست‌گذاری برای بهبود کیفیت زندگی نوجوانان برای پیشرفت یک کشور، در اولویت‌های با فوریت برای جوامع محسوب می‌شود (باهنر و سهرابی، ۱۳۹۶: ۴۶). این در حالی است که حوزه نوجوان در دایره سیاست‌های فرهنگی موجود کشور جایگاه درخوری ندارد و به‌صورت مستقل مورد توجه قرار نمی‌گیرد و از نظر عنوانی هم معمولاً در کنار «کودکان» و یا «جوانان» قرار داده می‌شود؛ برای مثال، جوانان به‌عنوان گروهی واحد که دارای ویژگی‌های مشترکی هستند، در نظر گرفته می‌شوند و به ویژگی‌های خاص دوره نوجوانی و جوانی و تفاوت‌های نسلی که در این میان وجود دارد، توجه چندانی مبذول نمی‌گردد (کوثری، ۱۳۸۷: ۶۶).

یکی از مهم‌ترین موضوعات سیاست‌گذاری فرهنگی حوزه نوجوانان، مشارکت فرهنگی اجتماعی این قشر است که نقش بسیار مهمی در فرایند رشدشان داشته و از عوامل و زمینه‌های اصلی شکل‌گیری هویت اجتماعی (شرفی، ۱۳۹۷: ۱۱۴)، کاهش انزوای اجتماعی و فردگرایی افراطی می‌باشد (توسلی، ۱۳۸۲: ۱۱). مشارکت معنادار با شنیده شدن و جدی گرفتن نظرهای نوجوانان، اعتماد به نفس و خودکارآمدی را در آن‌ها ایجاد کرده و این امر نوجوانان را قادر می‌سازد تا سایر حقوق را مطالبه کنند. نوجوانان می‌توانند از طریق مشارکت، ارائه خدمات را بهبود بخشند، قوانین و سیاست‌ها را تحت تأثیر قرار دهند، از مسئولان مطالبه‌گری کنند و توانایی جمعی خود را برای دفاع از حقوق خود افزایش دهند (Unicef, 2020: 12). اهمیت مشارکت فرهنگی اجتماعی به‌خصوص در شرایط زمانه حاضر و غلبه فضای رسانه‌ای و شبکه‌های اجتماعی و تحدید کنشگری و نقش‌آفرینی فرهنگی - اجتماعی نسل جدید، بسیار بیشتر خواهد بود. فضای جذاب شبکه‌های اجتماعی اگرچه باعث مشارکت نوجوان در این فضا می‌شود ولی از سوی دیگر مشارکت واقعی نوجوان با خانواده، گروه‌های همسالان و نهادهای اجتماعی را کاهش می‌دهد و ارتباطات سطحی و بی‌مایه را جایگزین ارتباط عمیق و پایدار می‌کند. این کاهش مشارکت و تعامل، ممکن است منجر به انزوای نوجوانان شده (بهرامی، ۱۳۹۸: ۱۳۲) و به تبع آن کاهش حس مسئولیت و تعلق اجتماعی در پی

داشته باشد و این خود زمینه بسیاری از آسیب‌های اجتماعی را فراهم می‌کند. باید توجه داشت اگرچه افراد مشارکت‌جو، فرایند مشارکت را تقویت می‌کنند ولی مشارکت‌جویی خصیصه ذاتی افراد نمی‌باشد؛ بلکه باید ساختاری باشد که زمینه‌های مشارکت افراد را فراهم کند (فاضلی، ۱۳۸۹: ۱۹۸). بر این اساس لازم است در عرصه سیاست‌گذاری فرهنگی، موضوع پرورش روحیه مشارکت‌جویی نوجوانان و طراحی و فراهم کردن شرایط و بسترهای مشارکت آن‌ها در عرصه‌های مختلف مورد توجه جدی قرار گیرد. در بین نهادهای فرهنگی جامعه ایران، نهاد مسجد به واسطه ویژگی‌ها و ظرفیت‌های ویژه‌ای که دارد، عنصری مؤثر در جامعه اسلامی محسوب می‌شود؛ در واقع مسجد محور مهندسی نظام فرهنگی اجتماعی بوده و مبتنی بر این فرضیه، نقش مهم و کلیدی را در جاری کردن هنجارها و ارزش‌های اسلامی در جامعه دارد (ناظمی، ۱۳۸۹: ۲۵۱). مسجد شایسته‌ترین عرصه و بهترین مکان برای تعاملات و مشارکت‌های فرهنگی اجتماعی در هر جامعه و نظام اسلامی از زمان صدر اسلام تاکنون بوده است (رضایی تبار، زارع و مقیمی، ۱۳۹۱: ۱۹۰) و ظرفیت ویژه‌ای در زمینه مشارکت و نقش‌آفرینی فرهنگی اجتماعی نوجوانان نیز داشته و دارد.

به‌رغم اینکه نهاد مسجد سابقه درخشان و ظرفیت و زمینه بسیار مساعدی دارد، متأسفانه در حال حاضر نقش و کارکردهای اصیل بسیاری از مساجد در شهرهای ایران کمرنگ شده است (مرکز رسیدگی به امور مساجد، ۱۳۹۷). در همین راستا در رابطه با مشارکت فرهنگی اجتماعی نوجوانان در سطوح مختلف نیز، آن‌طور که شایسته است ایفای نقش نمی‌کنند. از این نظر ضروری است با اتخاذ سیاست و رویکرد مناسب، علاوه بر ارتقاء نقش و جایگاه نهاد مسجد در سطح جامعه، بستر و زمینه نقش‌آفرینی و مشارکت فرهنگی اجتماعی نوجوانان را نیز فراهم کرد.

بررسی پایگاه‌های اطلاعاتی و تحقیقاتی بیانگر این است که به‌طور کلی در زمینه مشارکت اجتماعی نوجوانان، منابع محدودی وجود دارد که اکثر آن‌ها نیز با رویکردی کمی به دنبال شناخت رابطه مشارکت اجتماعی با مفاهیم دیگر یا عوامل مؤثر بر آن بوده‌اند (مثلاً شهسواری و همکاران، ۱۳۹۹؛ قدسی، ۱۳۹۷؛ افشانی و جنتی‌فر، ۱۳۹۵؛ حضرتی و میرزایی، ۱۳۹۷). البته پژوهش‌هایی در رابطه با مشارکت اجتماعی و نهاد مسجد نیز وجود دارد (مثل شایگان، ۱۳۸۸؛ هاشمیان‌فر، شایگان و سعیدی، ۱۳۹۴) ولی جامعه هدف آن نوجوانان نیست. بر این اساس پژوهش حاضر مبتنی بر مطالب و صورت‌بندی فوق از مسئله مشارکت فرهنگی اجتماعی نوجوانان و با اتخاذ رویکرد کیفی در صدد پاسخگویی

به این سؤال است که مؤلفه‌های اصلی نظریه سیاستی مطلوب در زمینه مشارکت فرهنگی اجتماعی نوجوانان با محوریت مسجد چیست؟ به بیان دیگر اگر بخواهد چارچوب مداخله مشخصی در رابطه با مسئله ارتقاء مشارکت فرهنگی اجتماعی نوجوانان با محوریت مسجد اتخاذ شود، چه مؤلفه‌هایی را شامل خواهد شد.

چارچوب نظری

نوجوانی

اصطلاح نوجوانی (adolescence) از کلمه لاتین «adolescere» مشتق شده که به معنای رسیدن به بزرگسالی (بلوغ) است (Lansford & Banati, 2018: 3-4). روان‌شناسان در رابطه با تعریف نوجوانی اتفاق نظر ندارند، اما به‌طور کلی می‌توان گفت نوجوانی دوره‌ای گذرا بین کودکی و بزرگسالی و مرحله تغییر و انتقال است که در آن کودک به انسان بالغ و بزرگسال تبدیل می‌شود؛ یعنی می‌تواند به عنوان عضوی از جامعه مسئولیت‌های اجتماعی را به عهده گیرد (نراقی‌زاده، ۱۳۹۶: ۱۳). نوجوانان در مقایسه با کودکان، از نظر جسمانی بالغ‌تر، از نظر توانایی‌های شناختی ماهرتر، از نظر شخصیتی کامل‌تر و منسجم‌تر و از نظر اجتماعی مهارت‌های اثربخش‌تری دارند. این تغییرات بیانگر این است که نوجوانان در مقایسه با کودکان، قادر خواهند بود نقش اجتماعی فعال‌تری در جریان رشد خود ایفا کنند (بیابانگرد، ۱۳۸۳: ۱۷-۱۶). برای تعریف نوجوانی، فقط به رشد بیولوژیکی ارجاع داده نمی‌شود، بلکه رشد اجتماعی در چارچوب فرهنگی نیز مدنظر است؛ بر این اساس دوران نوجوانی را نمی‌توان به سنین خاصی محدود دانست و سن شناسنامه‌ای به تنهایی شاخص معتبری برای شروع یا پایان آن نیست؛ زیرا برحسب افراد و جوامع، طول این دوره متفاوت است ولی باین‌حال برای پرهیز از ابهام، معمولاً سنین ۱۳ تا ۱۸ سال را سنین نوجوانی می‌نامند (شرفی، ۱۳۹۷: ۲۳).

مشارکت اجتماعی نوجوانان

انسان به دلیل اینکه موجودی اجتماعی است، نیاز دارد که بسیاری از کارها را به شکل جمعی و با مشارکت دیگران انجام دهد. معنای کلی مشارکت عبارت است از شرکت داوطلبانه، ارادی و آگاهانه افراد، گروه‌ها و سازمان‌های تشکیل‌دهنده یک جامعه در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی آن برای رسیدن به توسعه پایدار و متوازن و همه جانبه (ایمانی جاجرمی، ۱۳۷۹). ابعاد گوناگون مشارکت (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی) نیز مبتنی بر همین مفهوم کلی تعریف می‌شوند. جوهره اصلی مشارکت را در فرایند درگیری، فعالیت و تأثیرپذیری باید دانست (علوی تبار، ۱۳۷۹: ۱۵).

یونیسف در کتابچه‌ای با عنوان «چارچوب مفهومی برای سنجش نتایج مشارکت نوجوانان»^۱ با استناد به کنوانسیون حقوق کودک، این‌گونه مطرح می‌کند که حق مشارکت باید بدون تبعیض شامل همه نوجوانان شود. ماهیت و دامنه مشارکت ناگزیر با رسیدن کودکان به دهه دوم تغییر می‌کند. نوجوانی با ظهور حس هویت، کسب مسئولیت‌های جدید و قرار گرفتن در معرض فرصت‌ها و خطرهای در حال ظهور مشخص می‌شود. در این دوره نوجوان در طیف وسیع‌تری از مسائل و در حوزه عمومی‌تر مشارکت می‌کند. مشارکت به توانمندسازی نوجوانان کمک می‌کند - به خود باور داشته باشند، از طریق همکاری قدرتمند شوند و فعالانه در احقاق حقوق خود مشارکت کنند؛ به عبارت دیگر، به رسمیت شناختن حق گوش دادن و جدی گرفتن، حس عزت نفس و ظرفیت ایجاد تغییر را ارتقا می‌دهد. این اعتماد به نفس نوظهور با درک ماهیت متقابل و مبتنی بر همکاری مشارکت بیشتر تقویت می‌شود (Lansdown, 2018: 3-5).

در زمینه مشارکت و سطوح آن، الگوها و مدل‌های مختلفی ارائه شده است که یکی از معروفترین آن‌ها مدل نردبان مشارکت شهروندی ارنشتاین^۲ است. نردبان ارنشتاین شامل هشت پله و سه مرحله است که هر اندازه از رأس به ته آن پایین می‌آییم، با مشارکت کمتر شهروندان روبه‌رو می‌شویم. بعد از ارنشتاین، (Hart, 1992)، نسخه اصلاح شده‌ای از نردبان مشارکت شهروندان ارنشتاین را با محوریت نقش کودکان و نوجوانان ارائه کرد. در نردبان هارت، سه پله پایین، مشارکت واقعی نیست و ۵ پله بالاتر، مشارکت فعال را توصیف می‌کنند (Grace & Grace, 2018).

جدول ۱. نردبان مشارکت هارت

ابتکار نوجوانان، تصمیم‌گیری مشترک با بزرگسالان
ابتکار و خلاقیت نوجوانان
ابتکار بزرگسالان، تصمیم‌گیری مشترک با نوجوانان
مشورتی و همراه با اطلاع‌رسانی
اختصاص یافته اما مطلع
تظاهر به مشارکت
حضور تزئینی
فربکاری

1. Conceptual Framework for Measuring Outcomes of Adolescent Participation
2. Arnstein's Ladder of Citizen Participation

بر اساس این مدل، بالاترین پله، زمانی است که تصمیمات توسط نوجوان آغاز شده و با بزرگسالان به اشتراک گذاشته می‌شود. پله هفتم زمانی است که نوجوانان، پروژه یا برنامه‌ای را آغاز می‌کنند و بزرگسالان نقش حمایتی دارند. پله پایین‌تر به سطحی اشاره دارد که پروژه یا برنامه توسط بزرگسالان آغاز شده و پیشنهاد می‌شود، ولی تصمیم‌گیری به صورت مشترک با نوجوانان انجام می‌شود. در سطح پایین‌تر، نوجوانان در رابطه با پروژه یا برنامه‌هایی که توسط بزرگسالان طراحی و اجرا می‌شود، مشاوره می‌دهند. در پله چهارم، نظرهای نوجوانان در طراحی مورد توجه نیست و فقط به آن‌ها نقش خاصی اختصاص داده می‌شود و نسبت به چرایی و چگونگی مشارکت مطلع می‌شوند. سطح نازل‌تر، جایی است که به‌ظاهر به نوجوانان توجه می‌شود، اما در حقیقت در رابطه با کاری که انجام می‌دهند یا نحوه مشارکت، انتخاب کمی دارند یا اصلاً ندارند. پله دوم در واقع جنبه تزینی دارد و از نوجوانان برای تقویت یک هدف به روشی نسبتاً غیرمستقیم استفاده می‌شود. پایین‌ترین سطح نیز جایی است که بزرگسالان از نوجوانان برای حمایت از علل استفاده می‌کنند و انمود می‌کنند که علل از نوجوانان الهام گرفته شده است (Hart, 1992).

بررسی ادبیات موجود در زمینه مشارکت اجتماعی نشان می‌دهد فلسفه وجود مشارکت اجتماعی در نظام‌های لیبرال دموکرات، مشارکت در خیر جمعی که در نهایت همان خیر فردی و عرصه‌ای برای خود تحقق بخشی است، تعریف می‌شود؛ این در حالی است که در نظام اسلامی، زمینه‌سازی برای بروز و شکوفایی استعدادها به‌منظور تجلی ابعاد خداگونگی انسان (تخلقوا باخلاق الله) و رشد دادن انسان در حرکت به سوی نظام الهی (و الی الله المصیر) و تحقق جامعه نمونه (اسوه) برای انسان به عنوان غایات امر سیاسی، جز در گرو مشارکت فعال و گسترده همه عناصر اجتماع در روند تحول جامعه امکان‌پذیر نیست (قانون اساسی جمهوری اسلامی، مقدمه) (قیصری، ۱۳۹۸: ۴۰).

مسئله دیگری که در این زمینه وجود دارد این است که در ادبیات موجود معمولاً مشارکت نوجوانان در فضای توسعه و برای دفاع از حقوق خودشان (O'Kane et al. 2020) و به عنوان یک امر پسندیده مطرح می‌شود؛ در حالی که در نگاه اسلامی، مشارکت تنها به عنوان یک امر پسندیده در نظر گرفته نمی‌شود، بلکه یک تکلیف الهی می‌باشد. اساساً رسالت انبیاء برای این بوده که مردم برای اقامه قسط قیام کنند^۱ و از این جهت مشارکت و حضور مردم، موضوعیت دارد. هر مسلمان از آنجایی که نسبت

۱. لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ (قرآن، ۱۳۸۷، ۵۷: ۲۵)

به جامعه و اطرافیان خود احساس مسئولیت دارد، لذا باید در امور مختلف که به صلاح اجتماع می‌باشد، بر اساس توانایی‌های خود مشارکت و همکاری کند و در عمل و اجرای آن نیز رضای خداوند را مد نظر داشته باشد؛ در واقع هر مسلمانی هم مسئول است و هم صاحب سهم. از این منظر نوجوان نیز بعد از رسیدن به بلوغ و مکلف شدن، همین وظیفه و مسئولیت را - با در نظر گرفتن اقتضائات رشد - برعهده خواهد داشت و اساساً این مسئولیت، بستر و زمینه رشد او را فراهم خواهد کرد.

مسجد و مشارکت فرهنگی - اجتماعی نوجوان

اگرچه اصلی‌ترین و مهم‌ترین کارکرد مسجد، کارکرد عبادی آن بوده و از آن به عنوان محلی برای برگزاری آیین‌ها و عبادات جمعی استفاده می‌شده ولی به هیچ وجه این تنها کارکرد مسجد نبوده است. از جمله دلایلی که مسجد به امور عبادی صرف محدود نمی‌شده، به تعریف اسلام از عبادت برمی‌گردد. اسلام هر عملی را که به قصد قربت به خداوند متعال انجام گیرد، عبادت برمی‌شمارد. با این پیش‌زمینه و همچنین به تأسی از سیره و سنت نبوی، مساجد توانستند در زمینه‌های بسیاری در جوامع اسلامی ایفای نقش کرده و خلأ وجودی بسیاری از نهادها را پر نمایند (عابدی جعفری، صابر جعفری، شبیری، فخریان نجفی کاشانی، شمس و عرب، ۱۳۸۴: ۹۰-۸۹). بر این اساس، مسجد کانون عبادت است ولی عبادتی که دامنه و حیطة آن، کلیه شئون و ابعاد زندگی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را دربر می‌گیرد؛ فلذا مسجد، نهادی اجتماعی با کارکردهای متنوع (عبادی، فرهنگی ارتباطی، اجتماعی، سیاسی و ...) در نظر گرفته می‌شود.

نوجوانی مقطع شکل‌گیری شخصیت فرد بوده و پایه‌های فکری و عقیدتی او در بستر خانواده و اجتماع بنا می‌گردد؛ لذا از این جهت مسجد با داشتن فضای روحی و معنوی خاص، محل مناسبی برای رشد این قشر از جامعه است (شریف فرد، عباسی نوذری و رازینی، ۱۳۹۹: ۴۸). واگذاری مسئولیت به نوجوانان و زمینه‌سازی برای مشارکت و نقش‌آفرینی اجتماعی آن‌ها، از عوامل و متغیرهای اصلی در زمینه کاهش انزوای اجتماعی و به تبع آن ارتقای تعلق و اعتماد اجتماعی در بین آن‌هاست. در واقع مسئولیت‌بخشی به نوجوانان و درگیر کردن آن‌ها در فعالیت‌های فرهنگی اجتماعی، نه تنها بستری برای ظهور و بروز استعدادها و توانایی‌ها، ارتقای سواد، مهارت‌های زندگی و خودباوری آن‌ها می‌باشد، بلکه از این رهگذر به بخشی از احساس مرئی بودن آن‌ها نیز پاسخ می‌دهد و توجه دیگران را همراه خود می‌بینند و احساس مفید بودن را برایشان به دنبال دارد. حضرت امیرالمؤمنین علیه‌السلام می‌فرمایند: «مَنْ كَرَّمَتْ عَلَيْهِ نَفْسَهُ لَمْ يُهْنِهَا

بالمعصیه» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ح. ۸۷۳۰)؛ هر که برای نفس (شخصیت) خود احترام قائل باشد، آن را با معصیت خوار نمی‌گرداند. شخصیت و خودانگاره (برداشت فرد از خودش) معمولاً در فضای اجتماعی و در تعامل با دیگران شکل می‌گیرد. حال واگذاری مسئولیت به نوجوانان و درگیری و مشارکت اجتماعی آن‌ها، یکی از مهم‌ترین راهکارهای تقویت این خودانگاره و ارتقای شخصیت اوست که خود زمینه‌ساز کاهش رفتارهای پرخطر و آسیب‌های اجتماعی خواهد بود. ضمن اینکه چنین فعالیت‌هایی در توسعه و پیشرفت جامعه و تداوم حیات آن نیز اثرگذار خواهند بود.

نظریه سیاستی

نظریه و نظریه‌پردازی، به‌طور خاص در حوزه علوم اجتماعی، چه در مقام صورت‌بندی و تفسیر و چه در مقام تأثیر در سیاست‌گذاری اجتماعی و اجرا، تحت تأثیر سلسله‌مراتب و سطوح گوناگونی از ارزش‌ها، باورها و پیش‌فرض‌های هنجاری می‌باشد. این سلسله‌مراتب از سطح فرانظریه (مباحث هستی‌شناسانه، معرفت‌شناسانه و روش‌شناسانه) شروع و به سطح نظریه و سرانجام به سطح سیاست‌گذاری نیز منتهی می‌شود (صفایی و فریادی، ۱۳۹۲). نظریه سیاستی^۱ «به نظریه‌ای اطلاق می‌شود که بنیان نظری سیاست و عمل دولتی یا سازمانی را در یک حوزه مشخص پی‌ریزی می‌کند و ارزش‌ها و اهداف اساسی را در یک مجموعه به‌هم‌پیوسته منطقی ارائه می‌دهد. نظریه سیاستی ابزاری برای پیوستگی عمل دولتی و احتراز از تعارض و تزامم نظری فراهم می‌نماید» (اشتریان، ۱۳۹۷: ۳۹). به‌طور کلی می‌توان گفت یک نظریه سیاستی نخست معطوف به یک (یا چند) موضوع یا مسئله اجتماعی است. دوم اینکه یک راهکار مداخلی حکومتی برای حل آن پیشنهاد می‌دهد. سوم نظریه سیاستی می‌تواند از درون نظریه‌های روش‌شناسی یا نظریه‌های کلان سیاسی، اجتماعی و اقتصادی استخراج شده یا با آن‌ها مرتبط باشد (اشتریان، ۱۳۹۱: ۱۵۴-۱۵۲). در واقع نظریه سیاستی نزدیک‌ترین لایه نظریه به سیاست و عمل است که چارچوب مداخله دولت را (تعیین اقدامات و تدوین راه‌حل‌ها و سیاست‌های خرد) در یک موضوع خاص مشخص می‌کند.

نکته مهمی که در رابطه با نظریه سیاستی باید موردتوجه قرار داد این است که یک نظریه سیاستی دربرگیرنده همه متغیرها و عوامل در یک موضوع خاص نیست؛ بلکه

متضمن اصلی‌ترین متغیرهای تأثیرگذار در رابطه با آن موضوع خاص است که دولت با تمرکز بر مداخله در این متغیرهای مستقل در پی دستیابی به اهداف خود در یک حوزه خاص می‌باشد. از این جهت یک نظریه‌های سیاسی در نهایت می‌تواند و البته مناسب‌تر است که دربرگیرنده شماری از متغیرهای مستقل باشد که یک مدل مداخله را شکل می‌دهد (اشتریان، ۱۳۹۷: ۴۰).

روش پژوهش

با توجه به سؤال اصلی (مؤلفه‌های اصلی نظریه‌های سیاسی مطلوب در زمینه مشارکت فرهنگی - اجتماعی نوجوانان با محوریت مسجد چیست؟)، پژوهش حاضر به شیوه کیفی انجام شده است. بر این اساس برای جمع‌آوری داده‌ها روش مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته به کار گرفته شده است. قابلیت‌هایی که مصاحبه به لحاظ نفوذ عمیق و گسترده در واقعیت‌های ذهنی مصاحبه‌شونده دارد، سبب شده روشی برتر در مطالعات ارتباطی و سایر علوم اجتماعی محسوب شود (لیندلف و تیلور^۱، ۱۳۸۸: ۵۳-۵۲). از نظر افراد مناسب برای مصاحبه، کیوی و کامپنهود^۲ (۱۳۷۰) معتقدند سه گروه از افراد برای مصاحبه مناسب هستند که عبارت‌اند از: ۱. اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها، پژوهشگران و کارشناسان متخصص در مسئله پژوهش ۲. گروه دوم شاهدان عینی است. این گروه کسانی هستند که از جهت قرار داشتن در یک موقعیت شغلی مرتبط یا مسئولیت‌هایی که دارند، شناخت خوبی از مسئله دارند. ۳. دسته سوم، شامل گروهی است که موضوع پژوهش به طور مستقیم به آن‌ها مرتبط است.

بر این اساس با توجه به موضوع و مسئله پژوهش حاضر، مصاحبه‌شونده‌ها به صورت هدفمند از بین کارشناسان و متخصصان علوم ارتباطات، روان‌شناسی و علوم تربیتی و معارف اسلامی که با حوزه نوجوانی و مسجد درگیر بوده، انتخاب شدند. فرایند انجام مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت و در نهایت سیزده مصاحبه انجام شد. اطلاعات مصاحبه‌شوندگان در جدول زیر آورده شده است:

جدول ۲. مشخصات مصاحبه‌شوندگان

ردیف	مشخصات مصاحبه‌شونده‌ها
۱	مشاور مطالعات و برنامه‌ریزی معاون پرورشی و فرهنگی وزیر آموزش و پرورش قائم‌مقام سابق سازمان دانش‌آموزی کشور
۲	کارشناس و پژوهشگر حوزه مسجد و کودک و نوجوان، مدیر گروه نهال شبکه کودک، کارشناسی ارشد معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دکتری فلسفه تعلیم و تربیت
۳	کارشناس و کنشگر اجتماعی حوزه نوجوانی، مسئول مدارس علوم و معارف صدرا، مسئول بنیاد ملی نوجوانان سازمان تبلیغات، مدرس حوزه
۴	مسئول اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانش‌آموزان استان معاون سابق فرهنگی، اجتماعی اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانش‌آموزان رئیس حوزه هنری کودک و نوجوان
۵	استاد و مدرس مدرسه قرآن و عترت دانشگاه تهران، نویسنده کتب متعدد در حوزه تعلیم و تربیت اسلامی (به‌خصوص نوجوانی)، مشاور حوزه خانواده و نوجوان
۶	کارشناس حوزه ارتباطات و رسانه، عضو شورای تألیف کتاب سواد رسانه‌ای، معاون کودک و نوجوان مجموعه تبیان سازمان تبلیغات اسلامی، کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی
۷	مدیر سابق هنرستان صداوسیما، معاونت پرورشی مدارس مختلف تهران کارشناس و پژوهشگر حوزه نوجوانی، دکترای حکمت هنر
۸	رئیس ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد کشور مسئول اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانش‌آموزان استان مشاور رئیس شورای سیاست‌گذاری ائمه جمعه
۹	پژوهشگر و فعال اجتماعی و رسانه‌ای در حوزه نوجوانان، دبیر ضمیمه نوجوان روزنامه جام جم، مدیر فرهنگسرای نوجوان شهرداری تهران
۱۰	مدیرکل اسبق پژوهش ستاد عالی کانون‌های مساجد کشور کارشناس و پژوهشگر حوزه مسجد کنشگر اجتماعی در حوزه نوجوانان
۱۱	پژوهشگر حوزه نوجوان، دکترای روان‌شناسی، مشاور حوزه خانواده و نوجوان
۱۲	دبیر سابق کارگروه مدیریت کلان دستگاه‌های فرهنگی شورای عالی انقلاب فرهنگی عضو هیئت علمی دانشگاه کارشناس حوزه مسجد
۱۳	عضو هیئت‌رئیس بنیاد ملی خانواده، دکتری جامعه‌شناسی مدرس دانشگاه، کارشناس حوزه خانواده و نوجوانی

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز، روش تحلیل مضمون آتراید- استرلینگ^۱ به کار گرفته شده است. در این روش، سه دسته مضامین وجود دارد. مضامین پایه^۲ پایه‌ای‌ترین مضمونی است که از داده‌های متنی مشتق شده است و در واقع شامل کدها و نکات کلیدی متن است. این مضامین با یکدیگر، یک مضمون سازمان‌دهنده را تشکیل می‌دهند. مضامین سازمان‌دهنده^۳، مضامین درجه متوسط هستند که مضامین پایه را در دسته‌هایی از موضوعات مشابه سازماندهی می‌کنند. آن‌ها انتزاعی‌تر از مضامین پایه هستند و گروهی از آن‌ها، یک مضمون فراگیر را تشکیل می‌دهند. مضامین فراگیر^۴ بسیار بزرگ هستند که استعاره‌های اصلی را در کل داده‌ها در برمی‌گیرند. مضامین فراگیر مجموعه‌ای از مضامین سازمان‌دهنده را گروه‌بندی می‌کنند که با هم یک استدلال، یا یک موضع یا یک ادعا را در مورد یک موضوع یا واقعیت معین ارائه می‌کنند. آن‌ها مضامین کلان هستند که دسته‌هایی از مضامین درجه پایین‌تر را که از داده‌ها انتزاع شده و پشتیبانی می‌شوند، خلاصه و معنا می‌کنند؛ بنابراین مضامین فراگیر به ما می‌گویند که متون به عنوان یک کل در چارچوب یک تحلیل داده شده، درباره چه چیزی هستند. نکته مهم در شبکه مضامین این است که با توجه به پیچیدگی داده‌ها و هدف تحلیل، ممکن است از مجموعه متون، چند مضمون فراگیر استخراج شود، با این حال، تعداد مضامین فراگیر از تعداد مضامین پایه و سازمان‌دهنده کمتر خواهد بود. هر مضمون فراگیر، هسته و کانون شبکه‌ای مضمونی را تشکیل می‌دهد (Attride-Stirling, 2001: 387-393).

پس از گردآوری داده‌ها، فرایند تحلیل مضمون در این پژوهش با استفاده از نرم‌افزار Maxqda2020 صورت پذیرفت. به‌منظور بررسی اعتبارپذیری یافته‌های پژوهش نیز از معیارهای چهارگانه اعتمادپذیری^۵، باورپذیری^۶، اطمینان‌پذیری^۷ و انتقال‌پذیری^۸ که گوبا و لینکلن^۹ برای ارزیابی مطالعات کیفی (فلیک، ۱۴۰۱: ۴۲۰) مطرح کرده‌اند، استفاده شده است. بر این اساس برای اعتمادپذیری اقداماتی همچون توضیح روند تحلیل

1. Attride-Stirling
2. Basic Thems
3. Organizing Thems
4. Global Thems
5. Tustworthiness
6. Credibility
7. Dependability
8. Transferability
9. Guba &Lincoln

داده‌ها تا دستیابی به نتایج تحقیق و بررسی فرایند پژوهش توسط همکاران پژوهش، برای باورپذیری، پیاده‌سازی مصاحبه‌ها و تحلیل مستمر و همراه با گردآوری داده در طول انجام مصاحبه‌ها، ارائه کدگذاری‌ها به مصاحبه‌شونده‌ها و دریافت نظرهای اصلاحی آن‌ها، بهره‌گیری از عبارات توصیفی مانند نقل قول در تفسیرها، ارائه تبیین‌های تئوریک در رابطه با نتایج به دو استاد دیگر و دریافت نظرهای اصلاحی و اعمال آن‌ها، برای اطمینان‌پذیری، ارائه داده‌ها، روش‌ها و تصمیمات اتخاذ شده در پژوهش به منظور امکان‌پذیری توسط سایر پژوهشگران و برای انتقال‌پذیری، نمونه‌گیری هدفمند و انتخاب مصاحبه‌شوندگان بر اساس توصیه متخصصان و ارائه اطلاعات مصاحبه‌شونده‌ها صورت گرفت.

یافته‌های پژوهش

در اینجا ابتدا جدول سه دسته مضامین استخراج شده، آورده شده و در ادامه نیز مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر مبتنی بر برخی گزاره‌ها و عبارات حاصل از مصاحبه‌ها شرح داده شده است.

جدول ۳. مضامین استخراج شده

مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
تأمین نیازهای اهالی محله در مسجد	پیوند مسجد با محله	مسجد محوری در محله
لزوم توسعه کارکردهای مساجد در نسبت با محله		
لزوم پیوند مسجد با مسائل محله		
پیگیری مسجد به منظور تحقق جامعه اسلامی در سطح محله		
محوریت مسجد در تعاملات و فعالیت‌های فرهنگی اجتماعی محله		
پیوند و ارتباط مسجد با سایر نهادها و مراکز محله	شناسایی و استفاده از ظرفیت‌های محله	
استفاده از ظرفیت نیروی انسانی	ثمرات توجه به محله	
تقویت هویت و تعلق محله‌ای نوجوانان		
افزایش مخاطب نوجوان مسجد		
پیوند نوجوان با مسائل انضمامی		
ارتباطات با خانواده‌ها		
ارتباط با مخاطبان متنوع و متکثر		

نظریه‌های سیاستی مشارکت فرهنگی - اجتماعی نوجوانان [...]

مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
افزایش مسئولیت و تعهد اجتماعی نوجوان	ثمرات توجه به محله	مسجدمحوری در محله
افزایش سرمایه اجتماعی مسجد در محله		
کارکردهای متنوع مسجد	زمینه مساعد و مناسب مسجد برای کار گروهی	
فضای معنوی مسجد		
وجود مربی و امام جماعت		
نظارت مستقیم و مستمر خانواده		
بستر مناسب برای ارضای نیاز به دیده‌شدن	ثمرات گروه‌محوری	گروه‌محوری در مسجد
افزایش اعتماد به نفس		
افزایش قدرت تصمیم‌گیری		
زمینه شکوفایی استعداد و خلاقیت		
بستر رشد اجتماعی نوجوان		
بستر مهم مسئولیت‌پذیری نوجوان		
کمک به فرایند هویت‌یابی نوجوان		
در نظر گرفتن نوجوان به عنوان پیشران نه پیرو		
داشتن نگاه فعال و ایجابی به نوجوان		
سابقه درخشان نوجوان ایرانی		
آرمان‌گرایی نوجوان	ظرفیت‌های نوجوانی برای کنشگری اجتماعی	نوجوان‌محوری در گروه
تمایل نوجوان به پذیرش مسئولیت اجتماعی		
شور و هیجان زیاد نوجوانی		
رهایی از تعلقات بزرگسالی	الزامات پیشرانی نوجوان	
اتخاذ رویکرد تسهیلگری به جای تصدی‌گری		
طراحی میدان واقعی برای کنشگری نوجوان		
محوریت نوجوان در طراحی و برنامه‌ریزی		
حمایت و پشتیبانی از مشارکت معنادار		
به رسمیت شناختن خلاقیت نوجوان		
فراهم کردن بستر کنشگری اجتماعی برای نوجوان		

۱. مسجد محوری در محله

اولین مضمون فراگیر نظریه سیاستی مطلوب مشارکت فرهنگی اجتماعی نوجوانان در نسبت با نهاد مسجد، «مسجد محوری در محله» است. این مضمون بیانگر این مطلب است که از لوازم اصلی اینکه مسجد بتواند برای نقش آفرینی فرهنگی اجتماعی نوجوان بستر سازی و زمینه سازی مناسب داشته باشد، این است که با مسائل و نیازهای محله پیرامون خود پیوند داشته باشد. در واقع مسجد باید در فضای فرهنگی اجتماعی محله‌ای که در آن قرار گرفته است، مرجعیت و محوریت داشته باشد، نه اینکه تنها کالبدی در کنار سایر کالبدهای موجود در محله باشد و کارکردش محدود به برگزاری نماز شود.

● **پیوند مسجد با محله:** در اسلام کارکردهای نهاد مسجد به صرف برگزاری نماز جماعت و اعمال عبادی محدود نمی‌شود؛ بلکه مسجد به نوعی شاکله نظام اسلامی بوده و از ارکان اصلی شهر و محله اسلامی محسوب می‌شود. به بیان دیگر، مسجد محور تحقق جامعه اسلامی در سطح محله است. مبتنی بر این نگاه، مسجد می‌بایست با جامعه محله پیرامونش ارتباط تنگاتنگی داشته باشد و محل رتق و فتق نیازهای اهالی باشد. یکی از کارشناسان در این باره این گونه بیان می‌کند: «مسجد باید با مسائل اجتماعی محله پیوند داشته باشد و در حل آن‌ها محوریت داشته باشد؛ به گونه‌ای که فاعلیت اصلی با مردم ولی هدایت با امام محله باشد. امام جماعت یعنی امام جماعت ساکن در محله نه امام جماعت مأمومین». کارشناس دیگری معتقد است: «مسجد می‌بایست پاسخگوی نیازها و مسائل اهالی محله باشد. مسجدی که نتواند محله‌اش را اداره و بداری کند چه به لحاظ فرهنگی، چه به لحاظ اجتماعی و سایر مسائل، مسجد خنثی است؛ بنابراین مسجدی می‌تواند برای فعالیت‌های اجتماعی نوجوانان برنامه داشته باشد که کاملاً با فضای محله و مسائل آن پیوند داشته باشد».

● **شناسایی و استفاده از ظرفیت‌های محله:** مسجد علاوه بر پیوند با مسائل و نیازهای محله، باید شناخت خوبی از ظرفیت‌ها و استعدادها پیرامون خودش داشته باشد و بتواند آن‌ها را به خوبی بکارگیری کند. در واقع یکی از ویژگی‌های مساجد فعال در سطح محله، این است که بتواند با در نظر گرفتن شرایط و اقتضائات، برای اقشار و گروه‌های مختلف از جمله نوجوانان نقش تعریف کند. شناخت و استفاده از ظرفیت‌ها محدود به نیروی انسانی نبوده، بلکه پیوند و ارتباط با نهادها و مراکز

محلّه نیز بسیار حائز اهمیت است. یکی از کارشناسان در همین رابطه می‌گوید: «مسجد باید شناخت کاملی نسبت به ظرفیت‌های محلّه داشته باشد و با سایر نهادها و مجموعه‌هایی که در محلّه مستقر هستند مثل مدرسه، مجموعه فرهنگی در ارتباط باشد و بتواند از ظرفیت آن‌ها استفاده کند».

● **ثمرات توجه به محلّه:** توجه مسجد به محلّه ثمرات و پیامدهای مثبت مختلفی را به همراه دارد. «تقویت هویت و تعلق محلّه‌ای نوجوانان»، «افزایش مخاطب نوجوان مسجد»، «پیوند نوجوان با مسائل انضمامی»، «بستر مناسب مشارکت نوجوانان محلّه» و «تقویت مسئولیت و تعهد اجتماعی نوجوانان» از مهم‌ترین مواردی است که در این زمینه از سوی مصاحبه‌شوندگان مطرح شده است. برای مثال: «مسجد باید روی محلّه متمرکز شود و بر همین اساس به مسئولیت اجتماعی نوجوان که باید نسبت به جامعه و محیط پیرامونش واکنش داشته و حساس باشد و بهترین کار را انجام دهد، توجه داشته باشد. این با اقلیم و شرایط و اقتضائات مسجد کاملاً سازگار است و به فلسفه وجودی مسجد نیز کاملاً نزدیک است و پیوند دارد». «اگر مسجد به مسائل و نیازهای محلّه توجه کند و زمینه فعالیت فرهنگی اجتماعی نوجوان در محلّه را فراهم کند، هم سبب رشد مسئولیت و تعهد اجتماعی نوجوانان شده و پیوند و تعلق آن‌ها با محلّه را بیشتر می‌کند و هم همین کار خودش باعث افزایش جذب نوجوانان محلّه به مسجد خواهد شد». «مسجد قطعاً می‌تواند بستر شکل‌گیری تعلق و هویت اجتماعی نوجوان باشد به‌خصوص در پیوند با محلّه. مسجد باید برای نوجوانان نقش تعریف کند. باید زمینه و بستر مسئله‌مندی نوجوانان فراهم شود و عهده‌دار مسئولیت شود و با زندگی اجتماعی و واقعی پیوند برقرار کند. اگر این اتفاق صورت پذیرد، خیلی از مسائل و چالش‌ها رفع می‌شود». «مسجد باید حل‌کننده مسائل محلّه باشد و امام جماعت، امام محلّه باشد. در واقع مسجد به دنبال پیاده‌سازی جامعه اسلامی در سطح محلّه است. در همین راستا باید قشر نوجوان را در مسائل محیط اجتماعی یعنی محلّه درگیر کند و برای کنشگری‌اش بستر فراهم کند. این کار موجب تقویت تعهد و مسئولیت‌پذیری اجتماعی نوجوان خواهد شد». «در واقع بعد جغرافیایی مسئولیت‌پذیری نوجوان هم در مسجد می‌تواند شکل بگیرد».

۲. گروه‌محوری در مسجد

مضمون فراگیر دوم نظریه سیاستی مطلوب مشارکت فرهنگی اجتماعی نوجوانان در نسبت با نهاد مسجد، گروه‌محوری در مسجد است. به‌طور کلی این مضمون بیانگر این مطلب است که با توجه به ویژگی‌های مقطع نوجوانی و تمایل بیشتر نوجوان به بیرون از خانه و فعالیت در گروه‌های همسالان، مسجد باید فعالیت‌ها و مشارکت فرهنگی اجتماعی نوجوانان را گروه‌محور جلو برد.

● زمینه مساعد و مناسب مسجد برای کار گروهی: شرایط و ماهیت نهاد مسجد

به‌گونه‌ای است که زمینه و ظرفیت بسیار خوبی برای انجام فعالیت‌های گروهی نوجوانان دارد. کارکردهای مختلف مسجد و فضای جمعی حاکم بر آن در این زمینه بسیار مهم است. علاوه بر شرایط مساعد مسجد برای فعالیت گروهی نوجوانان، به‌واسطه وجود عناصر و ویژگی‌هایی مثل «فضای معنوی مسجد»، «وجود مربی و امام جماعت» و «ارائه الگوهای دینی»، در بین نهادها و مراکز موجود، مأمن و بستر بسیار مناسب و مطمئنی برای فعالیت‌های فرهنگی اجتماعی نوجوانان محسوب می‌شود. در همین زمینه یکی از کارشناسان معتقد است: «خب مراکز و مجموعه‌های مختلفی در زمینه مشارکت اجتماعی نوجوانان فعال هستند و طرح‌های مختلفی نیز اجرا شده است ولی هر کدام چالش‌ها و مشکلات خاص خود را داشته‌اند. جایی که می‌تواند و باید این اتفاق را رقم بزند، مسجد است. نهاد مسجد از این نظر امتیازات ویژه‌ای دارد. صرف ورود در مسجد موضوعیت دارد و تأثیر و تأثر خودش را می‌گذارد؛ یعنی اگر در این محیط باشی، مایه نور و رشد است و روابط مؤمنین در آن معنا دار است با محوریت ذکر خدا و ذکرالله الاکبر که نماز هست. این روابط منجر به نقطه‌ای می‌شود که مؤمنین در ۵ وعده در یک‌جهت مشخص همدیگر را ملاقات می‌کنند، پیوند قلوب شکل می‌گیرد و دل‌ها به هم نزدیک می‌شود و مفهوم اخوت عملاً در مسجد شکل می‌گیرد. بر این اساس فضای کلی حاکم بر مسجد و افرادی که در آن رفت‌وآمد می‌کنند، بسیار مطمئن بوده و خانواده‌ها نیز از این جهت خیالشان راحت است».

کارشناس دیگری بر قدرت هویت‌سازی مسجد در این زمینه اشاره داشته و می‌گوید: «مسجد یکی از محیط‌های مغفولی است که در عین حال قدرت شدیدی در زمینه هویت‌سازی دارد. چون گروه همسال دارد و می‌توان مسئولانه آنجا عمل کرد

«پراز مسئولیت است»، چون نقطه اتصال به جامعه است؛ و همچنین اینکه محیط تربیتی است که نظارت مستقیم و مستمر خانواده را دارد. این در مدرسه هم نیست ولی در مسجد والدین می‌تواند به‌طور مستمر در کنار فرزندش باشد. چون مسجد کاملاً لوکال بوده و ارتباطات در آن بسیار قوی است».

● **ثمرات گروه‌محوری:** کنشگری اجتماعی نوجوانان در قالب گروهی، ثمرات و فواید زیادی برای آن‌ها در پی خواهد داشت. یکی از ویژگی‌های مقطع نوجوانی این است که میل به دیده شدن در او بسیار زیاد است و متأسفانه بسیاری از نوجوانان مسیرها و فضاهای نامناسبی را برای ارضای این نیاز انتخاب می‌کنند. زمینه‌سازی برای نقش‌آفرینی اجتماعی گروهی نوجوانان در مسجد، فضای بسیار مناسبی برای پاسخ به این نیاز نوجوانان می‌باشد. یکی از کارشناسان در همین زمینه می‌گوید: «برای اینکه بتوانیم میل به دیده‌شدن نوجوان را به درستی پاسخ دهیم، باید سعی کنیم به او نقش و مسئولیت بدهیم. فراهم کردن فعالیت اجتماعی گروهی و مسئله‌محور برای نوجوانان در فضای مسجد از این نظر بسیار مهم و تأثیرگذار است که باید مسئولان مسجد به آن توجه داشته باشند». همچنین از نظر مصاحبه‌شونده‌ها فضای تعاملات و ارتباطات گروهی ثمرات دیگری همچون «افزایش اعتماد به نفس و حس کارآمدی»، «افزایش قدرت تصمیم‌گیری»، «شکوفایی استعداد و خلاقیت»، «مسئولیت‌پذیری نوجوان»، «کمک به فرایند هویت‌یابی نوجوان» و «تقویت پیوندهای دوستی» را برای نوجوان به ارمغان خواهد آورد.

۳. نوجوان‌محوری در گروه

مضمون فراگیر سوم و شاید بتوان گفت مهم‌ترین مؤلفه نظریه سیاسی مطلوب مشارکت فرهنگی اجتماعی نوجوانان در نسبت با نهاد مسجد، «نوجوان‌محوری در گروه» است. این مضمون بر این مطلب دلالت دارد که بواسطه اقتضائات و ظرفیت‌های ویژه نوجوانی، می‌بایست در زمینه مشارکت فرهنگی اجتماعی، نوجوان به عنوان عنصر محوری و پیشرو در نظر گرفته شود و زمینه و بستر مشارکت واقعی و معنادار برای او فراهم شود.

● **نگاه پیشروانی به نوجوان:** این مضمون بیانگر این است که نوع نگاه ما به نوجوان به‌طور کلی و خاص، در زمینه مشارکت فرهنگی اجتماعی، باید به جای در نظر گرفتن نوجوان به عنوان یک عنصر منفعل، حاشیه‌ای و تهدیدزا، نگاهی فعال، ایجابی و فرصت‌محور باشد؛ به گونه‌ای که برای نوجوان نقش، فعالیت

و اثرگذاری جدی قائل شویم و آن را به عنوان عنصر محوری در پیشرفت و پویایی جامعه در سطوح مختلف در نظر بگیریم. در همین راستا یکی از کارشناسان بیان می‌کند: «در خیلی از مساجد به این مسئله توجه نمی‌شود که نوجوان استعداد پیشرانی دارد و تو در نسبت با او راهبر هستی و باید به گونه‌ای عمل کنی که امکان پیشرانی را برای او فراهم کنی و بستر کنشگری درست را برایش فراهم کنی، حدود و ثغور را برایش تعیین کنی. در صورتی که الان این گونه نیست و یک عنصر فعال پرانرژی با نشاط در محیط مسجد می‌آید و تو دائم او را محدود می‌کنی. او دائم می‌خواهد شکوفا شود و تو او را خاموش می‌کنی و خلاقیت و پیشرانی را از او می‌گیری». کارشناس دیگری با استناد به سابقه درخشان نوجوان ایرانی در عرصه‌های مختلف، بر لزوم نگاه پیشرانی به نوجوان تأکید می‌کند: «همان‌طور که در برهه‌های مختلف مثل انقلاب و دفاع مقدس، نوجوانان نقش و مشارکت جدی داشتند، الان هم باید همین‌گونه باشد و بستر را برای کنشگری آن‌ها در مسائل فرهنگی اجتماعی محیط زندگی‌شان فراهم کرد تا هم از انرژی و استعداد این قشر در راستای پیشرفت جامعه استفاده شود و همین اینکه به رشد و ارتقای خود اینها کمک شود».

- **ظرفیت‌های نوجوانی برای کنشگری اجتماعی:** تحلیل و بررسی نظرهای کارشناسان نشان می‌دهد ویژگی‌هایی همچون «آرمان‌گرایی»، «میل به دیده‌شدن»، «رهایی از تعلقات بزرگسالی» و «شور و هیجان زیاد» نوجوان، شرایط و زمینه کاملاً مساعدی را برای پیشرانی نوجوان در زمینه مشارکت فرهنگی اجتماعی فراهم می‌آورد. یکی از کارشناسان می‌گوید: «نوجوان از تعلقاتی که یک فرد بزرگسال با آن‌ها درگیر است، رهاست و درعین حال شور و انرژی زیادی هم دارد؛ اینها خود ویژگی‌های بسیار مهمی است که شرایط را برای ورود نوجوان به عرصه فعالیت‌های فرهنگی اجتماعی آسان می‌کند». کارشناس دیگری می‌گوید: «نوجوان آرمان‌گراست و می‌خواهد محور تغییر و اصلاح جهان پیرامونش باشد و به نوعی تأثیرگذار باشد. از این جهت زمینه بسیار مساعدی برای ورود نوجوان به کنشگری اجتماعی وجود دارد. البته باید توجه کرد که از این روحیه و زمینه جبهه معارض نیز می‌تواند به‌خوبی استفاده کند».
- **الزامات پیشرانی نوجوان:** در نظر گرفتن نقش پیشرانی برای نوجوان در زمینه فعالیت‌های فرهنگی اجتماعی، برای مسئولان و متولیان مسجد الزاماتی را به

همراه خواهد داشت که کارشناسان و مسئولین در مصاحبه‌های صورت گرفته، به برخی از این الزامات اشاره داشته‌اند. «اتخاذ رویکرد تسهیلگری به جای تصدی‌گری»، «حمایت و پشتیبانی از مشارکت معنادار»، «به رسمیت شناختن خلاقیت نوجوان» و «طراحی میدان واقعی برای کنشگری نوجوان» از مهم‌ترین مواردی بوده که در این راستا مطرح شده است: «اگر به دنبال بسترسازی برای کنشگری اجتماعی نوجوان هستیم، باید حتماً فاعلیت او را به معنای حقیقی کلمه در نظر بگیریم و او را در طراحی هم درگیر کنیم نه اینکه او را تنها در اجرای فعالیت‌ها مشارکت دهیم. برخی حرف از مشارکت و نقش‌آفرینی نوجوان می‌زنند ولی عملاً نقش حداقلی برای نوجوان قائل هستند». «برای مشارکت اجتماعی نوجوان، باید برای او میدان واقعی، حقیقی و درست کنشگری فراهم شود؛ یعنی باید به نوجوان مسئولیت دهی و این مسئولیت ناظر به یک مسئله حقیقی میدان زندگی واقعی باشد، در این مسئولیت دهی اولاً به جنبه انسانی و ثانیاً جنبه‌ها و اقتضائات نوجوانی او توجه داشته باشی».

نتیجه‌گیری

مقاله حاضر به دنبال احصاء مؤلفه‌های اصلی نظریه سیاسی مطلوب در زمینه مشارکت فرهنگی - اجتماعی نوجوانان با محوریت مسجد بوده است. تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه با نخبگان و کارشناسان نشان داد «مسجد محوری در محله»، «گروه محوری در مسجد» و «نوجوان محوری در گروه» سه مؤلفه اصلی نظریه سیاسی مطلوب در این زمینه هستند.

در نگاه اسلامی کارکردهای نهاد مسجد در جامعه به‌صرف برگزاری نماز جماعت و اعمال عبادی محدود نمی‌شود؛ بلکه مسجد به‌نوعی شاکله نظام اسلامی بوده و از ارکان اصلی شهر و محله اسلامی محسوب می‌شود. به بیان دیگر، مسجد محور تحقق جامعه اسلامی در سطح محله است. بر اساس این نگاه، زمانی که مسجد رویکرد محله محوری را در پیش گرفته باشد و با مسائل و نیازهای محله پیوند و شناخت و ارتباط خوبی هم با ظرفیت‌ها و امکانات جامعه پیرامونش داشته باشد، به خوبی می‌تواند بستر و زمینه مشارکت و نقش‌آفرینی فرهنگی اجتماعی نوجوانان را در رابطه با مسائل و موضوعات مختلف فراهم کند. زمینه‌سازی به‌منظور مشارکت و نقش‌آفرینی فرهنگی اجتماعی نوجوان در سطح محله توسط مسجد، علاوه بر اینکه در راستای نقش

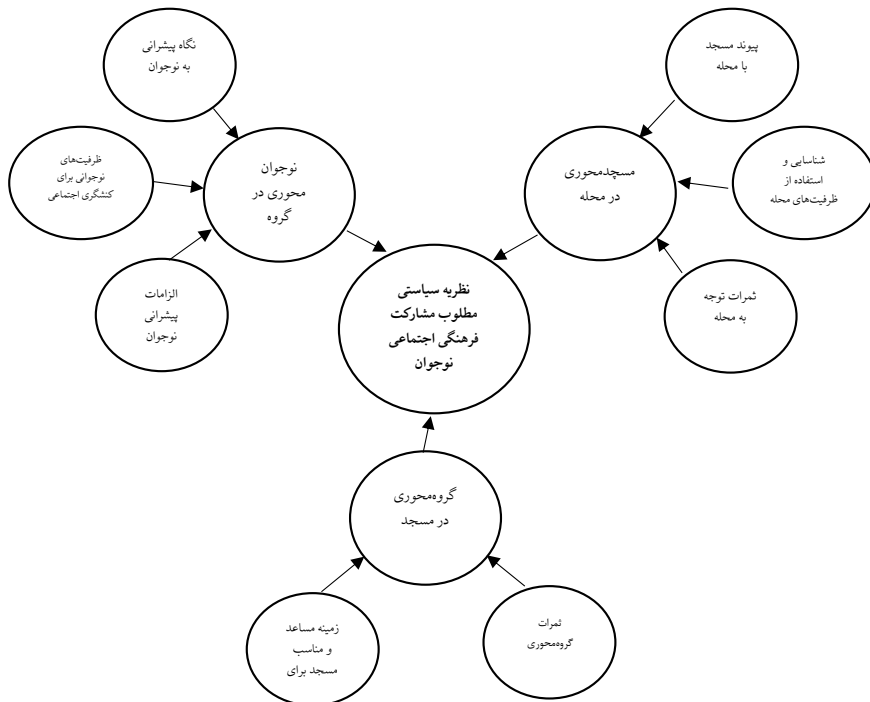
که در راه حقّ او را استوار سازد، یا رحمتی از طرف حقّ که در انتظار او بوده، یا کلمه و سخنی که او را از بدی باز دارد، یا شنیدن جمله‌ای که او را به راه خیر و نجات راهنمایی کند، یا گناهی را از ترس خدا ترك نماید، یا آنکه از سر شرم و حیا گناهی را ترك کند». یکی دیگر از ویژگی‌های ممتاز نهاد مسجد نسبت به سایر نهادها و مجموعه‌های فعال در زمینه مشارکت نوجوانان، این است که امکان نظارت مستقیم و مستمر خانواده را داراست و والدین خود می‌توانند همراه فرزندانشان در فعالیت‌ها نقش آفرینی کنند.

توجه به گروه‌محوری در زمینه مشارکت فرهنگی اجتماعی نوجوان، فارغ از اینکه متناسب با اقتضائات و شرایط و نیاز دوره نوجوانی است، ثمرات بسیار زیادی در زمینه رشد نوجوانان به همراه خواهد داشت. برای مثال یکی از ویژگی‌های مقطع نوجوانی این است که معمولاً میل به دیده شدن در فرد بسیار زیاد است و خود را در مرکز عالم می‌پندارد که همه او را تماشا می‌کنند و متأسفانه بسیاری از نوجوانان مسیرها و فضاهای نامناسبی را برای ارضای این نیاز انتخاب می‌کنند. برای پاسخ مطلوب به این نیاز لازم است نوجوان را در موقعیت نقش و مسئولیت قرار داد و از این منظر بسترسازی برای فعالیت فرهنگی اجتماعی گروهی و مسئله‌محور توسط نهاد مسجد بسیار اثرگذار خواهد بود. افزایش اعتماد به نفس و حس کارآمدی، افزایش قدرت تصمیم‌گیری، شکوفایی استعداد و خلاقیت، مسئولیت‌پذیری نوجوان، تقویت مهارت‌های ارتباطی، کمک به فرایند هویت‌یابی نوجوان و تقویت پیوندهای دوستی از دیگر ثمرات گروه‌محوری است.

در رابطه با محوریت و پیشرانی نوجوانان هم باید گفت همان‌طور که در مدل نردبان مشارکت هارت برای مشارکت نوجوانان سطوح مختلفی در نظر گرفته شده، نهاد مسجد نیز می‌بایست به‌جای اینکه نگاه انفعالی و حداقلی اتخاذ کند و نوجوانان را نهایتاً در سطح اجرا مشارکت دهد، می‌بایست با در نظر گرفتن اقتضائات و ظرفیت‌های ویژه نوجوانی (همچون آرمان‌گرایی، میل به دیده شدن، رهایی از تعلقات بزرگسالی و شور و هیجان زیاد)، زمینه و بستر کنشگری و نقش‌آفرینی فرهنگی اجتماعی آن‌ها را در سطح مسجد و محله فراهم کند؛ به این نحو که نوجوان عنصر محوری و پیشرو در نظر گرفته شود و نه تنها در سطح اجرا، بلکه در طراحی و برنامه‌ریزی هم کاملاً مشارکت داشته باشد (بالاترین سطح مشارکت در مدل نردبان مشارکت) و سایر اقشار و گروه‌های محله را نیز در فعالیت‌ها و برنامه‌ها درگیر کند.

لازمه چنین امری، این است که نوع نگاه ما به نوجوان به‌طور کلی و خاصاً در زمینه

مشارکت فرهنگی اجتماعی، باید به جای در نظر گرفتن نوجوان به عنوان یک عنصر منفعل، حاشیه‌ای و تهدیدزا، نگاهی فعال، ایجابی و فرصت‌محور باشد؛ به گونه‌ای که برای نوجوان نقش، فاعلیت و اثرگذاری جدی قائل شویم و آن را به عنوان عنصر محوری در پیشرفت و پویایی جامعه در سطوح مختلف در نظر بگیریم. تقویت عزت نفس، افزایش قدرت تصمیم‌گیری، توجه به نیاز استقلال‌طلبی، بستر شکوفایی استعدادها و تقویت مسئولیت‌پذیری اجتماعی نوجوانان از جمله ثمرات اتخاذ چنین رویکردی خواهد بود. لازم به ذکر است در نظر گرفتن نقش محوری و پیشرانی برای نوجوان در زمینه فعالیت‌های فرهنگی اجتماعی، برای مسئولان و متولیان مسجدها الزاماتی را به همراه خواهد داشت. اتخاذ رویکرد تسهیلگری به جای تصدی‌گری، حمایت و پشتیبانی از مشارکت معنادار، به رسمیت شناختن خلاقیت نوجوان و طراحی میدان واقعی و معنادار برای کنشگری نوجوان از مهم‌ترین موارد آن می‌باشد.

شکل ۱. مؤلفه‌های الگوی مطلوب ارتباطات مسجد با نوجوان

جهت‌گیری اجرای نظریه‌سیاستی (راهکارهای پیشنهادی)

در اینجا سعی شده مبتنی بر نظریه‌سیاستی مورد نظر، راهکارهایی به‌منظور بهبود مشارکت فرهنگی - اجتماعی نوجوانان از طریق مسجد ارائه شود:

- تمرکز حوزه علمیه بر تربیت امام‌جماعت مسجد محله (دانش و مهارت مدیریت مسجد و محله)
- برگزاری اردوهای جهادی محله‌محور نوجوانان با محوریت مساجد
- برگزاری مراسم اعتکاف ویژه نوجوانان در برخی مساجد با هماهنگی سایر مساجد محله و با محوریت و مشارکت خود نوجوانان از طراحی تا اجرا
- راه‌اندازی هیئت‌های نوجوانان محله با محوریت و مشارکت خود نوجوانان از طراحی تا اجرا
- هماهنگی مجموعه‌ها و سازمان‌های مرتبط در مدیریت فرهنگی اجتماعی محله با مدیریت مسجد
- روایت و الگونمایی مساجد موفق در حوزه مشارکت فرهنگی - اجتماعی نوجوان
- بسترسازی برای برنامه‌های فرهنگی - اجتماعی مشترک (جشنواره‌ها، مسابقات و رویدادهای مختلف) میان مساجد محلی با محوریت و پيشرانی نوجوانان مثل بازارچه خیریه، جشنواره صنایع سنتی و هنرهای دستی، مسابقات قرآنی، جشنواره تئاتر محله، گروه سرود و ...
- آموزش و توانمندسازی ائمه‌جماعات در زمینه مواجهه با قشر نوجوان
- آموزش و توجیه متولیان و ارکان مسجد پیرامون نحوه مواجهه با قشر نوجوان و مسئولیت‌بخشی به آن‌ها
- طراحی و تجهیز محیط مسجد مبتنی بر روحیات و نیازهای نوجوان

منابع و مأخذ

اشتریان، کیومرث (۱۳۹۱). نظریه سیاستی به‌مثابه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت. در دبیرخانه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، نقشه راه و تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت (صص. ۱۶۷-۱۵۱). تهران: دبیرخانه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.

اشتریان، کیومرث (۱۳۹۷). راهنمای برنامه‌ریزی دولتی و سیاست‌گذاری عمومی. تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی.

الویری، محسن (۱۳۸۷). مسجد: الگوی جامعه دینی، هویت‌بخش محله (رویکردی تاریخی). در دفتر مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، مجموعه مقالات اولین همایش توسعه محله‌ای، جلد (۱) مساجد و محلات (صص. ۹۵-۱۱۸). تهران: طرح نو.

ایمانی جاجرمی، حسین (۱۳۷۹). جایگاه مشارکت فرهنگی در توسعه فرهنگی. در مسعود کوشی و سید محمود نجاتی حسینی، مشارکت فرهنگی. تهران: انتشارات آن.

باهنر، ناصر و سهرابی، حامد (۱۳۹۶). ارتباطات گروهی نخبگان نوجوان؛ مورد مطالعه سیاست‌های کانون دانش‌پژوهان نخبه. فصلنامه دین و ارتباطات، ۲۴ (۲)، ۴۵-۷۳. <https://doi.org/10.30497/rc.2018.2098>

برک، لورا (۱۴۰۰). روان‌شناسی رشد، ترجمه یحیی سیدمحمدی، تهران: ارسباران.

بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۸۳). روان‌شناسی نوجوانان. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

تیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد (۱۴۱۰ ق). غرر الحکم و درر الکلم. قم: دارالکتاب الاسلامی.

توسلی، غلامعباس (۱۳۸۲). مشارکت اجتماعی در شرایط جامعه آنومیک: رابطه آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی با مشارکت اجتماعی. تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

حبیبی، محسن (۱۳۹۰). از شار تا شهر (تحلیلی تاریخی از مفهوم شهر و سیمای کالبدی آن تفکر و تأثر). تهران: موسسه انتشارات دانشگاه تهران.

رضائی‌تبار، رضا، زارع، حمید و مقیمی، سید محمد (۱۳۹۱). الگوی تعاملی توانمندسازی از طریق مشارکت‌های اجتماعی در کمیته امداد امام خمینی (ره) با رویکرد مسجدمحوری. مدیریت اسلامی، ۲۰ (۲)، ۱۴۷-۱۷۳.

شریف فرد، علیرضا، عباسی نوذری، حسین و رازینی، روح‌الله (۱۳۹۹). بررسی راهبردهای کلان تعامل مسجد و کودک و نوجوان با رویکرد تحلیل اهمیت عملکرد. مجله مدیریت اسلامی، ۲۸ (۱): ۴۷-۷۳.

صفایی، امیر و فریادی، شهرزاد (۱۳۹۲). نظریه سیاستی و برنامه‌ریزی محیط زیست (مطالعه موردی: نظریه توسعه پایدار). کنگره پیشگامان پیشرفت، مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۴۹-۱۷۰.

شرفی، محمدرضا (۱۳۹۷). دنیای نوجوان. تهران: موسسه فرهنگی منادی تربیت.

عابدی جعفری، حسن، صابر جعفری، محمدصابر، شبیری، نسیمه السادات، فخریان نجفی کاشانی، شمس، راحیل و عرب، نگار (۱۳۸۴). طراحی مدل مطلوب کارکرد و مدیریت مساجد به عنوان یک سازمان داوطلبانه مذهبی.

نظریه سیاستی مشارکت فرهنگی - اجتماعی نوجوانان [...]

مجله دانشکده علوم انسانی، ۱۴ (۶۰)، ۷۳-۱۲۶.

علوی نبار، علیرضا (۱۳۷۹). مشارکت در اداره امور شهرها، بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها. تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور.

فاضلی، محمد (۱۳۸۹). *ارزیابی تأثیرات اجتماعی*، تهران: جامعه‌شناسان.

فلیک، اووه (۱۴۰۱). *درآمدی بر تحقیق کیفی*، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.

قیصری، نورالله (۱۳۹۸). *مشارکت اجتماعی؛ معناکاوی یک مفهوم راهبردی*. فصلنامه مطالعات راهبردی ناجا، ۴ (۱۱)، ۳۱-۵۹.

کیوی، ریمون و کامپنهود، لوک وان (۱۳۸۵). *روش تحقیق در علوم اجتماعی*، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: فرهنگ معاصر.

لیندلف، تامس و تیلور، برایان (۱۳۸۸). *روش‌های تحقیق کیفی در علوم ارتباطات*، ترجمه عبدالله گیویان، تهران: همشهری.

مرکز رسیدگی به امور مساجد (۱۳۹۷). *سند تعامل مسجد و کودک و نوجوان*. مجری: لطیفی، میثم.

ناظمی، مهدی (۱۳۸۹). *مدیریت راهبردی مساجد کشور*. تهران: کارگروه مدیریت کلان دستگاه‌های فرهنگی شورای عالی انقلاب فرهنگی.

نراقی‌زاده، افسانه (۱۳۹۶). *مسائل نوجوانان و جوانان*. تهران: مهراندیش.

Abedi Jafari, Hassan, Saber Jafari, Mohammad Saber, Shobeiri, Nasibeh Al Sadat, Fakhrian Najafi Kashani, Shams, Raheel and Arab, Negar (2005). Designing the optimal model of operation and management of mosques as a voluntary religious organization. *Journal of Faculty of Humanities*, 14(60). 126-73. [In Persian]

Alavitabar, A. (2000). *Participation in Managing of Cities*. 1. Study on Pattern of Citizens Participation in Managing of Cities. Tehran: Municipalities of the country. [In Persian]

Alviri, Mohsen (2008). Mosque: model of religious society, Giving identity to community (historical approach). In the office of social and cultural studies of Tehran municipality, *the collection of articles of the first community development conference*, volume (1) mosques and communities (pp. 118-95). Tehran: New design. [In Persian]

Ashtarian, Kioomars(2012). policy theory as an Islamic-Iranian model of progress. In the secretariat of the Iranian Islamic model of progress, *roadmap and compilation of the Islamic Iranian model of progress* pp. 151-16. Tehran: Secretariat of the Islamic-Iranian model of progress. [In Persian]

Ashtarian, Kioomars(2018). *Guide to government planning and public policy*. Tehran: Trading Publishing Company. [In Persian]

Bahonar, Nasser and Sohrabi, Hamed (2017). Group communication of adolescent elites; The study of elite scholars center ' policies. *Religion and Communication Quarterly*, 24(2), 45-73. [In Persian]

<https://doi.org/10.30497/rc.2018.2098>.

- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>.
- Burke, Laura (2021). *Psychology of Development* (Yahya Seyed Mohammadi, translation). Tehran: Arasbaran. **[In Persian]**
- Byabangard, Esmail (2004). *Adolescent psychology*. Tehran: Islamic culture publishing office. **[In Persian]**
- Center for dealing with mosque affairs (2018). *Document on the interaction between the mosque and children and adolescents*, moderator: Latifi, Meysam. **[In Persian]**
- Fazeli, Mohammad (2010). *Evaluation of social effects*, Tehran: Sociologists. **[In Persian]**
- Flick, Uwe (2009). *An introduction to qualitative research*. (Hadi Jalili, Translation). Tehran: Ney Press **[in Persian]**
- Gheisari, Noorollah. (2019). Social Participation: An Analysis of a Strategic Concept. *NAJA STRATEGIC STUDIES JOURNAL*, 4(11), 31-59.
- Grace J., Grace P. (2017). *360° Participation*. Youth Handbook, Availableonline: https://docs.wixstatic.com/ugd/f3ef4c_cb09e020f28145449b0ea711886a1486.pdf [Accessed 26 April 2018]
- Habibi, S.M. (2010). *From Town to City: A Historical Analysis of the Meaning of the City and Its Form, [Az Shar ta Shahr]*. Tehran University Press, Tehran. **[In Persian]**
- Hart, R. (1992). *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*, UNICEF Innocenti Essays No. 4, Florence: UNICEF.
- Imani Jajermi, Hossein (2000). The place of cultural participation in cultural development. In Massoud Kothari and Seyyed Mahmoud Nejati Hosseini, *Cultural Participation*. Tehran: Ann Publications. **[In Persian]**
- Kiwi, R. and Kampenhood, L.V. (2007) *Research Methods in the Social Sciences*. (Nik Abdul, Translation) Hussein Gohar, Tutya Publication, Tehran. **[In Persian]**
- Lansdown, G. (2018). *Conceptual framework for measuring outcomes of adolescent participation*. UNICEF: New York, NY, USA.
- Lansford, J. E., & Banati, P. (Eds.). (2018). *Handbook of adolescent development research and its impact on global policy*. Oxford University Press.
- Lindeloof, Thomas, and Taylor, Brian (2009). *Qualitative research methods in communication sciences* (Abdollah Guivian, translation). Tehran: Hamshahri. **[In Persian]**
- Naraghizadeh, Afsaneh (2017). *Adolescents and youth issues*. Tehran: Mehrandish. **[In Persian]**
- Nazemi, Mehdi (2010). *Strategic management of mosques in the country*. Tehran: The Working Group of the Grand Management of Cultural Institutions of the Supreme Council of the Cultural Revolution. **[In Persian]**
- RezaeeTabar, Reza, Zare, Hamid and Moghimi, Seyyed Mohammad (2012). The interactive model of empowerment through social participations in the Imam Khomeini Relief Foundation with a

mosque-oriented approach. *Islamic Management*, 20(2), 173-147. [In Persian]

Safaei, Amir and Faryadi, Shahrzad (2013). Policy theory and environmental planning (case study: sustainable development theory). *Pioneers of Progress Congress*, Center for Iranian Islamic Model of Progress, 149-170. [In Persian]

Shariffard, Alireza, Abbasi Nozari, Hossein and Razini, Ruhollah (2020). Examining the grand strategies of the interaction between the mosque and children and adolescents with the approach of importance-performance analysis. *Journal of Islamic Management*, 28(1): 47-73. [In Persian]

Sharfi, Mohammadreza (2018). *adolescent's world*. Tehran: Monadi Tarbiat Cultural Institute. [In Persian]

Tamimi Amadi, Abdul Wahid ibn Muhammad (1989). *Ghurar Al-Hikam Wa Durar Al-Kalim*. Qom: Dar al-Kitab al-Islami. [In Persian]

Tavasli, Gholam Abbas (2003). *Social participation in the conditions of an anomic society: the relationship between social harms and deviations with social participation*. Tehran: University of Tehran Publishing and Printing Institute. [In Persian]

Unicef (2020). *ENGAGED AND HEARD!* Guidelines on Adolescent Participation and Civic Engagement.

